

Пилипенко І. О.,

*асистент кафедри романо-германської філології та перекладу
Білоцерківського національного аграрного університету*

ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ ТА ОСОБЛИВОСТІ ВИРАЖЕННЯ ВІДНОСИН В АНГЛІЙСЬКІЙ ФРАЗЕОЛОГІЇ

Анотація. Стаття присвячена вивченню прислів'їв англійської мови, що містять лексику гендерних відносин. Предметом розгляду статті є гендерна маркованість фразеологічних одиниць англійської мови, що розглядаються не тільки як фрагменти номінативної системи, в яких гендерний чинник проявляється в найбільш чистому вигляді, але й як зразки втілення в мові світобачення нації, що виступають показником культурної інформації та історичної пам'яті народу. У них зафіксовані і знайшли своє відображення менталітет народу, його уклад життя, звичаї, вірування, національні стереотипи й стандарти, відносини всередині соціуму, історичні події, тобто все те, що є предметом національної культури і бере участь у формуванні концептуальної картини світу, яка, матеріалізуючись у мові, відображає мовну картину світу [1, с. 32–37]. Термін «фразеологія» використовується в його широкому розумінні, тому матеріалом дослідження виявляються різноманітні стійкі поєднання слів з ускладненим значенням, що включають як двослівні вирази, так і предикативні структури, еквівалентні реченню, тобто прислів'я, які відтворюють національно-специфічне бачення світу і відіграють чималу роль у збагаченні мови культурними концептами.

В роботі автор надає коротку характеристику семантичної будови прислів'їв і спосіб вираження гендерної нерівності в них. Дослідження фразеологічних одиниць проводилось на основі застосування таких методів, як порівняльний (дає змогу зіставити дані аналізу концептів «чоловік» і «жінка»), семантичний (дослідження етнокультурних елементів конотації фразеологізмів), концептуальний (залучення до матеріалу вивчення культурологічних та історичних даних), метод моделювання. В результаті дослідження в прислів'ях виявляються уявлення гендерних відносин як відносин нерівності, зміщення вектору гендерної нерівності в бік чоловіка та інтенсифікація негативного боку гендерних відносин.

Ключові слова: прислів'я, фразеологічні одиниці, гендер, стереотипи, аспект.

Постановка проблеми. На сучасному етапі лінгвістика загалом і фразеологія зокрема характеризуються постановкою нових завдань, вирішення яких вимагає міждисциплінарного підходу. Так, розуміння тісного взаємозв'язку мови й культури зумовило розвиток у другій половині ХХ ст. нових напрямів у фразеологічних дослідженнях, а саме лінгвокультурологічної, когнітивної та гендерної фразеології. Важливою соціокультурною категорією, яка безпосередньо представлена у фразеологічному значенні, є гендер. До того ж гендерні дослідження на матеріалі фразеології дають змогу розкрити не тільки сучасне бачення та уявлення про культурні категорії маскулітності й фемінності, але й тривалий процес еволюційного розвитку найдавнішої опозиції «чоловік – жінка». Дійсно, хоча гендер не

є лінгвістичною категорією, його зміст можна розкрити шляхом аналізу структур мови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Базовими дослідженнями про вплив гендеру на мовну картину світу людини є теорія концептуальної метафори Дж. Лакофф і М. Джонсона, теорія прототипів Е. Рош, праці з теорії гендеру Р. Лакофф, Д. Таннен, Г.С. Крейдлін, А.В. Кириліної, Е.С. Гриценко, О.І. Горошко. За ступенем вивчення гендерного питання й розширення цієї проблематики в різних сферах гуманітарного знання виникли нові, маловивчені аспекти, які заслуговують на більш детальне дослідження. Оскільки гендер тісно пов'язаний з мовою, проявляючи себе за допомогою мови, то одним із найбільш важливих предметів дослідження в рамках гендерології є гендерні концепти (їх подібності та відмінності) в різних мовних системах, а також проблема міжкультурної комунікації, яка виникає внаслідок особливостей цих гендерних концептів. Гендерний аспект розглядався багатьма лінгвістами в різних ракурсах і проявах, проте питання чіткої репрезентації чоловічого й жіночого в мовній системі залишається відкритим, що обумовлює актуальність роботи.

Метою статті є дослідження фразеологічного фонду англійської мови в гендерному аспекті. Для цього були поставлені такі завдання:

- проаналізувати феномен фразеології як основного джерела гендерних стереотипів в мовній картині світу людини;
- дати визначення поняття «гендерний стереотип», розкрити його головні характеристики;
- зробити вибірку й дослідити прислів'я англійської мови, що відображають гендерні стереотипи щодо чоловічо-жіночих відносин;
- дослідити характеристики семантичної будови прислів'їв;
- проаналізувати спосіб вираження гендерних відносин у досліджуваному матеріалі.

Виклад основного матеріалу. Терміни «фразеологізм, фразеологічна одиниця» трактуються як «загальна назва семантично невільних сполучень слів, які не виробляються в мові (як подібні з ними за формою синтаксичні структури – словосполучення або речення), а відтворюються в ній у соціально закріпленому за ними стійкому співвідношенні змісту і певного лексико-граматичного складу» [2, с. 22]. Гендер розуміється як сукупність норм поведінки, який зазвичай асоціюється з особами чоловічої і жіночої статі в цьому суспільстві. В основі гендеру лежить ідея про те, що «важливі не стільки біологічні або фізичні відмінності між чоловіком і жінкою, скільки культурне і соціальне значення, яке суспільство надає цим розбіжностям» [3, с. 17]. Однією з перших дослідниць, яка висунула ідею про розгляд гендеру, а потім і «гендерних концептів», була

англійська вчена-історик Джоан Скотт. Вона відносить до гендерних концептів перш за все образно-символічну систему, яка описує жінку й чоловіка в культурі; комплекс норм, які визначають образно-символічну систему і знаходять вираження в наукових, правових, релігійних і політичних доктринах і течіях; соціальні відносини та інститути, які ними формуються; самоідентифікація особистості [4, с. 65]. Необхідно сказати, що гендерні дослідження зосереджені на стереотипних уявленнях про жіночі й чоловічі ролі та якості. Під гендерними стереотипами маються на увазі «культурно і соціально обумовлені думки як про якості та атрибути, так і про норми поведінки представників обох статей і їх відображення у мові» [5, с. 83–84]. Таким чином, гендерні стереотипи лежать в основі формування певних соціальних очікувань щодо статі, піднесення одних і негативного оцінювання інших рис і якостей людей залежно від їх біологічної статі. Дослідження мови й гендерних асиметрій у ньому ґрунтуються на гіпотезі Сепіра-Уорфа: мова є не тільки продуктом суспільства, але й засобом формування його мислення та ментальності [6, с. 47]. Асиметрії трактуються як різні розбіжності (асоціативного, конотативного) в семантичному обсязі формально й лексично подібних одиниць. Так, наприклад, існують асиметричні смислові акценти у фразеологічних одиницях, що описують різні якості чоловіків і жінок.

Корпус прислів'їв (КП) гендерних відносин поданий двома такими великими групами:

- прислів'я, що описують відносини між чоловіком і жінкою, переважно в сім'ї, де за учасниками відносин закріплені ролі чоловіка й дружини;

- прислів'я, що характеризують жінку з позицій чоловіка.

У першій групі присутня свого роду динамічна гендерна рівновага: з одного боку, проголошується важливість дружини і шлюбу для чоловіка, з іншого боку, відзначається їх згубність: *A good wife and health is a man's best wealth / Хороша дружина і здоров'я – головне багатство чоловіка; Three things drive a man out of his house – smoke, rain and a scolding wife / Три речі женуть чоловіка з власного будинку – дим, дощ і сварлива дружина* [7, с. 194–201]. У другій групі превалює негативне ставлення до жінки: *Women are the devil's nets / Жінки – це тенета диявола; Women have long hair and short brains / У жінок довге волосся і короткий розум; A woman is a weathercock / Жінка – це флюгер*. Таку гендерну нерівноправність пов'язують із переважним вживанням прислів'їв чоловіками [8, с. 216]. Відсутність прислів'їв із негативною характеристикою чоловіків дослідники пояснюють також тим, що такі прислів'я, безсумнівно, існували в усній традиції, але не були записані чоловіками – збирачами прислів'їв. Важливим для КП є відношення між концептами шлюбу і грошей. У КП гроші розглядаються одночасно як важливі і неважливі для шлюбу: *Money makes marriage / Гроші роблять шлюб; Never marry for money, ye'll borrow it cheaper / Ніколи не одружуйся заради грошей, дешевше їх зайняти*. Також у КП встановлюється важливість грошей у гендерних відносинах. *Man proposes, and the girl weighs his pocketbook and decides / Чоловік робить пропозицію, а дружина зважує його гаманець і приймає рішення*. Прислів'я яскраво демонструють, що чоловік ризикує втратити гроші в результаті своїх взаємин із жінкою: *Wife and children are bills of charge / Дружина і діти – це рахунки; A married man and his money are soon parted / Одружений чоловік і його гроші скоро розлучаються; A fool and his money are soon parted / Дурень*

і його гроші скоро розлучаються. Таким чином, у КП відзначаються різні несприятливі аспекти подружнього життя, при цьому перш за все несприятливі для чоловіка, чим підкреслюється, що жінка розраховує на матеріальні блага, які їй може надати чоловік.

Проте КП в аспекті шлюбу відображає домінуючу роль як жінок, так і чоловіків: *He that has a wife has a master / Хто має дружину, має господаря; No man can serve two masters, unless he has a wife and grown-up daughter / Жоден чоловік не може служити двом панам, якщо тільки у нього немає дружини і дочки; No man can serve two masters / Жодна людина не може служити двом панам*. Чоловік у КП потрапляє під каблук, хоча й тишить себе якимись ілюзіями: *If experience is the best teacher how is it that some husbands still think they're the boss of the family? / Якщо досвід – кращий учитель, як виходить, що деякі чоловіки все ще вважають себе головою родини? Experience is the best teacher / Досвід – найкращий вчитель*. Жінка у КП нехтує своїми обов'язками і погано піклується про чоловіка: *A stitch in time is a surprise to many a husband / Вчасно зроблений стібок – сюрприз для багатьох чоловіків; A stitch in time saves nine / Вчасно зроблений стібок економить дев'ять*. У прислів'ях відзначаються деякі аспекти подружніх відносин, наприклад подружня зрада: *Opposites attract: many a man has a brunette wife and a blonde sweetheart / Протилежності притягаються: у багатьох чоловіків є дружина-брюнетка і коханка-блондинка; Opposites attract / Протилежності притягаються*. У КП голос жінки звучить голосніше, вимагаючи від чоловіка, зокрема, участі в домашніх справах: *A woman's work is never done, especially the part she asks her husband to do / Жіноча робота ніколи не закінчується, особливо та частина, яку жінка просить зробити чоловіка; A woman's work is never done / Жіноча робота ніколи не закінчується; A man's home is his castle – let him clean it / Дім чоловіка – його фортеця, нехай він його і прибирає; A man's An Englishman's home is his castle / Дім чоловіка-англійця – його фортеця*. Важливим для характеристики гендерних відносин у КП є репрезентація відносин між зятем і тещею: *No man is a hero to his mother-in-law / Жоден чоловік не є героєм для своєї тещі; No man is a hero to his valet / Жодна людина не є героєм для свого слуги*. Гендерна нерівність у цих прислів'ях яскраво відображена. Загалом у КП чоловік постає перед світом жертвою внаслідок взаємин із жінкою. Прислів'я, відповідні другій групі прислів'їв, не настільки численні: *A woman never puts off till tomorrow what she can say today / Жінка ніколи не відкладає на завтра те, що може сказати сьогодні; Never put off till tomorrow what you can do today / Ніколи не відкладай на завтра те, що можеш зробити сьогодні; The only golden thing that some women dislike is silence / Єдине золото, яке деякі жінки не люблять, – це мовчання; Silence is golden / Мовчання золото*. Прислів'я притаманне вкрай іронічне ставлення як до чоловіків, так і до жінок, особливо під час опису їх реальних або передбачуваних взаємин: *There are two sides in every man: the side his wife knows, and the side he thinks she does not know / В кожному чоловікові дві сторони: та, яку його дружина знає, і та, яку, він думає, що вона не знає; There are two sides in every question / В кожному питанні дві сторони; A bachelor looks before he leaps, then stays where he is / Холостяк дивиться, перш ніж стрибнути, і залишається на колишньому місці; Look before you leap / Дивись, перш ніж стрибнути; Time and tide wait for no man but a woman expects all three to wait for*

her / Час і приплив не чекають жодного чоловіка, але жінка чекає, що всі троє почекають її; *Time and tide wait for no man / Час і приплив нікого не чекають.*

Фразеологічні одиниці тематичних груп «характер» та «інтелектуальні здібності» репрезентують типове уявлення англійського мовного суспільства жіночої поведінки, переважно стереотипи, що дискримінують жінку й говорять про її неавтономність, свідчать про численні жіночі вади. Тут переважають негативні якості, такі як балакучість і сварка (*old cat; common scold; woman hair is long, her tongue is longer; a woman's tongue wags like a lamb's tail*), метушливість і безглуздість (*meddling duchess; there was never a conflict without a woman; three things drive a man out of his house: smoke, rain and a scolding wife*), марнотратство (*a woman can throw out the window more than a man can bring at the door*), підступність (*there are two kinds of women: those who take what you are and those who take what you have*), примхливість та емоційність (*pretty Famy's way; as great a pity to see a woman weeps as to see a goose goes bare foot*). Стереотипи стосовно чоловіків, навпаки, висвітлені позитивними ідіомами, що акцентують увагу на таких «чоловічих» якостях, як чесність і надійність (*a man of honour*), сміливість і витримка (*a man of courage, a man of decision, a man of character*), воля (*master of situation, to play the master, a man of his word, a man of the world*). В англійській ідіоматиці зафіксовано вельми зневажливе ставлення до інтелектуальних здібностей жінки. Так, у фразеологізмах *woman's reason or woman's logic* жінки виступають як особи нерационального мислення. Яскравим доказом цього є прислів'я *when an ass climbs a ladder, we may find wisdom in a woman*. У цьому прислів'ї ослив порівнюють із жінкою, яка не може знайти мудрість, як він – прийняти вертикальне положення. Іншими словами, осла, який міг би піднятися по сходах, знайти так само важко, як мудру жінку. Цікаве використання в прислів'ях дієслова *may*, що має на увазі, що навіть якщо буде виконана перша частина висловлювання, це не привід для реалізації другої дії.

Серед фразеологізмів, що характеризують статус чоловіка й жінки, помітна тенденція до акцентування головуючого становища чоловіка в домі (*lord and master, master of the house, be your own man (to be have in the way that you want and to not let other people influence you)*). Бути дружиною, господинею і матір'ю вважається природним призначенням жінки (*a woman's place, woman's work*). Дуже часто жінка сприймається як власність, яка приносить лише прикроці та турботи своєму господарю. *He that gets a ship or awife will always have trouble. A fair wife and frontier castle breed quarrels. Three things breed jealousy: a mighty state, a rich treasury and a fair wife. The nice wife and back door rob the house*. До чоловіка ж народна думка звернена як до представника роду людського. Багато прислів'їв навіть застерігають чоловіків від усляких життєвих негараздів, пов'язаних з жінкою. *Many wives, multiple penury. Woman is a woe to man. Women are necessary evils. Woman's answer is never to seek*.

Висновки. Говорячи про особливості фразеологічних одиниць, у семантиці яких присутній гендерний компонент, можна зробити висновок, що завдяки своїй репрезентативності, здатності проявлятися на всіх рівнях мовної системи гендер відображає мовну дійсність та національну культуру мови. Як показує проведений аналіз, можна зробити висновок, що більшість гендерно маркованих фразеологічних одиниць принижує та ображає жінку як особистість, підкреслює соціальну нерівність жінок і чоловіків. Фразеологічні одиниці з чоловічим гендерним ком-

понентом складають більшість, що, на наш погляд, є наслідком історично складеної домінуючої позиції чоловіків у суспільстві. У поданому КП показник гендерної нерівності залежить від негативної оцінки жінки і тих несприятливих для чоловіка ситуацій, у які він потрапляє в результаті взаємин із нею. Проаналізувавши англійські прислів'я, що стосуються ролей чоловіка та жінки в родині, ми доходимо висновку, що ставлення до ролі дружини в англійській культурі скоріше негативне, а роль чоловіка й батька в сім'ї в англійських прислів'ях відображена з позитивного боку. Дослідження фразеологічних одиниць англійської мови з гендерним компонентом ніколи не втратить своєї актуальності й перспективності, оскільки з кожним роком відбувається поповнення фразеологічного фонду англійської мови, що відображає соціальні та культурні зміни в певні періоди розвитку суспільства. Гендер як соціокультурна категорія найбільш яскраво розкриває особливості концептів «чоловік/жінка», а також допомагає фразеологічним засобам вираження мови не тільки відображати, але й фіксувати та передавати від покоління до покоління культурні установки і стереотипи.

Література:

1. Добровольский С.Е. Основы современной фразеологии. Москва, 1990. 142 с.
2. Шанский Н.М. Фразеология современного русского языка. Москва : Высшая школа, 1985. 160 с.
3. Зыкова И.В. Способы конструирования гендера в английской фразеологии. Москва, 2003. 240 с.
4. Каменская О.Л. Гендергетика – междисциплинарная наука. *Гендер: язык, культура, коммуникация* : тезисы докладов Второй Международной конференции (МГЛУ, г. Москва, 22–23 ноября 2001 г.). Москва : МГЛУ, 2001. С. 62–63.
5. Кирилина А.В. Гендер: лингвистические аспекты. Москва : Институт социологии РАН, 1999. 189 с.
6. Уорф Б.Л. Наука и языкознание (О двух ошибочных воззрениях на речь и мышление, характеризующих систему естественной логики, и о том, как слова и обычаи влияют на мышление). *Зарубежная лингвистика* : т. I / общ. ред. В.А. Звегинцева, Н.С. Чемаданова ; пер. с англ. Москва : Прогресс, 2002. 308 с.
7. Иванова Е.В. Мир в английских и русских пословицах. Санкт-Петербург : изд-во Санкт-Петербургского университета, 2006. 280 с.
8. Obelkevich J. Proverbs and social history. *Wise words. Essays on the proverbs* / ed. by W. Mieder. N.-Y. : Garland Publishers, 1994. P. 211–252.
9. Лакофф Р. Язык и место женщины. *Введение в гендерные исследования* : хрестоматия. Харьков ; Санкт-Петербург, 2001. С. 251–254.
10. Горошко Е.И. Языковое сознание: гендерная парадигма. Москва ; Харьков : Издательский Дом «ИНЖЭК», 2003.
11. Словарь гендерных терминов / под ред. А.А. Денисовой. Москва : Информация – XXI век, 2002.
12. Mieder W. Pro verbs are never out of season. *Popular wisdom in the modern age*. N.-Y. ; Oxford : Oxford University Press, 1993. 283 p.
13. Mieder W., Litovkina A.T. *Twisted Wisdom. Modern Anti-proverbs*. Burlington : The University of Vermont, 2002. 254 p.
14. Collins Cobuild Dictionary of Idioms. Glasgow : HarperCollins Publishers, 1997.

Pylypenko I. Gender aspect and features of relationship expression in English phraseology

Summary. The article is devoted to the study of English proverbs that contain the vocabulary of gender relations. The subject of this article is the gender labeling of phraseological units of the English language, which are considered not only

as fragments of the nominative system, in which the gender factor is manifested in its purest form, but also as examples of embodiment in the language of the nation's worldview, acting as an indicator of cultural information and historical memory of the people. They recorded and reflected the mentality of the people, their way of life, customs, beliefs, national stereotypes and standards, relations within society, historical events, all that is the subject of national culture and is involved in shaping the conceptual world view, which, materializing in language, reflects the linguistic picture of the world [1, p. 32–37]. The term “phraseology” is used in its broadest sense, so the study material is a variety of stable combinations of words with complex meanings, including both two-word expressions and predicative structures equivalent to a sentence, i.e. proverbs that reproduce the national-specific

worldview and play a significant role in enriching language with cultural concepts.

The author gives a brief description of the semantic structure of proverbs and how to express gender inequality in them. The study of phraseological units was conducted on the basis of the following methods: comparative (compares the analysis of the concepts of “man” and “woman”), semantic for the study of ethnocultural elements of connotation of phraseology, conceptual method, involving cultural and historical data and modeling method. As a result of the research, proverbs reveal the notions of gender relations as inequality relations, the shift of the vector of gender inequality towards men and the intensification of the negative side of gender relations.

Key words: proverb, phraseological units, gender, stereotypes, aspect.